

K r o n i k a

Pogačarjev trg preveč težka. Celotni pogled bi bil vsled prekratkih razdalj nepopoln in moteč. Preudariti treba nadalje, da je vsak javni monument bistven in neločljiv del prostora, kjer se nahaja in da s svojo okolico tvori enotno sliko, ki more povoljno učinkovati le, če med spomenikom in miljejem vlada skladno in vzajemno spopolnjujoče se razmerje. Zato ne gre postavljati spomenikov brez ozira, da li s svojo stavbinsko okolico tvorijo harmonično celoto. V danem slučaju je naknadna prilagoditev oblik že izgotovljenega spomenika obstoječim stavbam in prostorninskim razmeram nemogoča.

Kar se tiče predlagane «preformacije» Peruzzijskega spomenika, ni treba ponavljati, da je vsak tak načrt jalov in brezupen. Poudarjam, da o umetnostni kakovosti tega spomenika tu ne more biti govora. Kako si sicer pisec navedenega članka predstavlja to preformacijo, ne vem. Prepričan sem, da bi iz že gotovega dela bilo težko napraviti kaj več nego polovičarsko skrpucalo, tudi če bi avtor v tako krparijo privolil, kar je pa še vprašanje. Vsekakor že stroški ne bi bili majhni. Preoblikovanje nagrobnika brez umetnikovega soglasja in sodelovanja bi bil dokaz kulturnega barbarstva in pomanjkanja takta napram stvaritelju, ki je tudi po preteku let še vedno duševni lastnik svojega dela in pred vsemi upravičen sklepati o njegovi končni usodi.

Pogačarjev trg je eden redkih organsko nastalih in lepo zaključenih ljubljanskih trgov, ki še zaslužijo to ime. Kot le malokateri nudi resnično primeren okvir javnemu spomeniku ali monumentalnemu vodnjaku. Načrt, ki se je pojavil pred leti, da se na tem javnem prostoru postavi Krekov spomenik, je našel v umetnostno razumni javnosti mnogo vnetih zagovornikov. Mislim, da bi primerno zasnovan spomenik, tudi skromnejših dimenzij, ki bi se skladal z okolnimi slogovno enakovrednimi stavbami in ne motil mirne stenske kulise, lahko dosegel prav močan vtis.

Za Peruzzijskega nagrobnišča pa Pogačarjev trg nikakor ni primeren. Spomenik septembrskim padlim naj končno že najde mesta tam, kamor je bil od vsega početka namenjen: na pokopališču pri Sv. Križu. K. D.

I N O Z E M S K I P R E G L E D

Kultura in umetnost v novi Rusiji. Pod tem zaglavjem je imel pred kratkim Anatol Lunačarski, sovjetski ljudski komisar za ljudsko prosveto in avtor raznih dram, v Berlinu predavanje, ki je v marsičem zanimivo za nepoučeno zapadno Evropo. Njegov govor je ponatisnila berlinska «Die neue Rundschau». V prvem delu govori Lunačarski o prizadevanju komisariata za ljudsko prosveto za pobijanje analfabetstva in dokazuje na podlagi številnih stalno pojemanje tega nacionalnega zla. Nato govori o odnošajih med ruskimi znanstveniki in učenjaki ter sovjetsko vlado. Zadnji odstavek, ki govori o sodobni sovjetski umetnosti, prinašamo čitateljem «Ljubljanskega Zvona» predvsem v informativne svrhe, ne da bi se kakorkoli spuščali v idejno stran avtorjevih razmotrivanj. Opozarjamo samo na pasus, ki govori o vpoštevanju preteklosti. Vzlic številnim protivnim glasovom in težnjam v zadnjem času je namreč jasno, da brez žive zveze s tradicionalno preteklostjo in njenimi pridobitvami ni mogoč zdrav, organski razvoj nobene kulturne panoge v narodu, najmanj pa umetnosti, to zlasti še v današnji dobi, ki je tako uborna na nadpovprečno-velikih, genialno-revolucionarnih umetnikih. Lunačarski pravi:

K r o n i k a

«Kdor služi družbi in kdor posveča svoje moči izključno reševanju najvažnejših vprašanj v življenju, se lahko nagiblje k mnenju, da je umetnost luksus družbe. Tako nastajajo struje nekega čudnega puritanstva, ki smatrajo umetnost samo kot nekaj, kar spada k prijetnemu življenju, in trdijo, da je to življenje treba zamenjati z nekim čisto stvarnim, da, asketičnim. Še česče naletiš na nazor, da sploh ni času primerno, stavljati v tako kritični dobi umetnostna vprašanja, da umetnost časa šele pride, mnogo kasneje, ko bo boj dobojevan in bomo čisto samo po sebi utegnili misliti na to, da okrasimo poslopje družbe, ko bo dozidano. — A paralelno s temi naziranjmi se je razvilo v proletarskih in kmetških množicah kakor tudi v krogih stranke docela drugačno umetnostno pojmovanje. To je prineslo prvemu desetletju porevolucionarne dobe, katere koncu se bližamo, precej pomembne in zanimive pridobitve. Umetniki sami so reagirali na revolucijo čisto različno. Del onih, ki so stali na stališču čiste umetnosti, t. j. umetnosti najbolj rafiniranega formalnega užitka, so takoj začutili v revoluciji svojega sovražnika. Celó mnogi onih, ki so ostali v Rusiji in skupaj z nami prebili zmago-slavne in težke dni, menijo, da prizadevata pomanjkanje bogatih naročnikov in zmanjšana zahteva po zgolj estetskih užitkih umetnosti nepopravljivo škodo. — Jaz moram s svoje strani ugotoviti, da je zgolj estetska umetnost, katere zanimivih pridobitev nikakor ne maram zanikati, malo prikladna za ljudske množice, ki preživljajo revolucijo, in da bo še minilo dokaj časa, preden bomo utegnili kultivirati tako umetnost. To se seveda ne pravi, da je revolucija zadala umetnosti težak udarec. Res je nasprotno. Edino revolucija je bila zmožna dvigniti umetnost na novo višino in ji dati nek poseben močen značaj. V začetku revolucije se je ustvarila neka pomembna struja, ki se je priključila z vsem srcem revoluciji in ki so se ji pridružili vsi naši levičarji, to je futuristi, suprematisti i. dr. A tudi v tem krogu, v katerem ni bilo malo talentov, se je kmalu pojavila nova teorija, ki ima še zdaj nemalo pristašev. Ta trdi, da se je umetnost kot ideološka oblika že davno preživela, t. j. da stoji tako zvanim upodablajočim umetnostim resnična produkcija nasproti in da bo zavzel v bodočnosti mesto umetnika inženir, ki daje predmetom zaključeno, smotreno obliko.

Spretno in smotreno napravljeni predmetje: to naj bo poglobljena pridobitev, ki naj nadomesti vso staro estetiko, stare oblike arhitekture, slikarstva in umetnosti. Javili so se celo poskusi, slovstvo in glasbo podvreči takemu inženirskemu principu. V tem odnosu do umetnosti se je razodevala čudna socialna kriza umetnosti. Umetnike z levega krila ne smemo sumiti niti za hip, da so nepošteni. Pridružili so se proletariatu ne brez oduševljenja. A vzlic temu so jim bila ideologija proletariata in zlasti njegova doživetja docela tuja. Ti umetniki so po svoji pretežni večini čutili, da niso sposobni ustvariti umetniške ideologije novega razreda. S čim pa naj bi potem služili proletariatu, če ne s pripravljenostjo, ustvarjati mu vsaj vedre in udobne reči? Pri tem se jim je dozdevalo, da je proletarijat produkcijski razred par excellence in da si s tem, da se odpovedó ideološkemu ustvarjanju, otresejo tako rekoč intelektualnega prahu s svojih nog in se podadó v isto črto, v kateri stoji proletarijat. A proletarijat seveda ni samo producirajoč razred. On si ustvarja svoj svetovni nazor, on hoče preobraziti ves svet, on je poln najkompliciranejših čuvstev, od najglobljega ogorčenja in prezirljivega smeha do vroče ljubezni in požrtvovalnosti. Meščanski razred je zavzel v zadnji dobi neki bistveno formalni značaj, ker nima meščanski

K r o n i k a

razred nobenih novih idealov, se odrekel svojim starim revolucijskim idealom in je zdaj ideološko siromašen razred, kar se očituje v tem, da se vedno znova oglašajo glasovi, ki govorijo o koncu evropske kulture. Novi razred pa prinaša s sabo presenetljivo bogastvo misli in zlasti čustva, tako da se ne sme dvomiti o tem, da napoči za umetnost nov razcvet, umetnost, ki bo odzrcaljala resničnost, imela silen moralen patos in ki stremlji po neki še nikdar obstoječi monumentalnosti. — Ljudski komisariat za ljudsko prosveto se ni smatral za upravičenega, posegati v borbo posameznih struj in z državno močjo ene podpirati, druge ovirati v njih razvoju. Mi imamo zgolj obrambno cenzuro, ki je naperjena na to, da prepoveduje protirevolucionarne propagandistične spise. V vsem drugem stoji vlada na stališču popolne svobode in skuša, kolikor je v njenih močeh, pomagati vsem smerem umetnosti. — Posebno težko je bilo za vlado vprašanje odnošajev do novo nastajajoče proletarske umetnosti in do umetnosti pisateljev in umetnikov naše zemlje, ki ne spadajo h proletariatu. — V tem vprašanju je nastala tako silna polemika, da smo bili prisiljeni, podvreči vprašanje naše umetnostne politike posebnemu, jako pozornemu premišljevanju v centralnem komiteju naše stranke. — V popolnem soglasju z Leninovo oporoko se je opozarjalo na to, da moramo svojo klasično umetnost in umetnost naših «narodnikov» skrbno čuvati, da se imamo mnogo učiti pri klasikih drugih narodov in da se tu kakor povsod dado storiti nadaljnji koraki na proletarskih potih edinole potem, ko bomo prebavili vso kulturno dediščino preteklosti. Hkratu smo ugotovili, da je poskus proletarskih pisateljev, zavzemati tako rekoč neko poveljniško pozicijo in izrabljati v naravni igri talentov in smeri na polju umetnosti zmago njih razreda, nedopusten in kvarljiv. Revolucija jemlje pod svoj protektorat vse pisatelje, ki ji niso sovražni, in revolucija pričakuje, da bo nova umetnost, ki ji odgovarja, nastala po naravni poti potom kvalitativne in kvantitativne rasti. — To stališče v umetnosti pomenja pravilno srednjo linijo, s tem da hkratu priznava silen pomen predrevolucionarnih pridobitev in priznava tudi ne manjšo vrednost one umetnosti, ki nosi pečat revolucije na sebi in ki se že zdaj očituje v posameznih, mnogo obetajočih talentih.

Kako se revolucija dejansko zrcali v umetnosti? Pred vsem imamo mi izredno bogato slovstvo, ki hitro narašča. Na skrajno desnem krilu te literature imamo neko vrsto skeptične opozicije, ki pa ne igra velike vloge. Nato pridejo pisatelji, ki uživajo že veliko slavo in ki porabljajo svojo mojstrsko stvariteljsko silo v to, da črtajo revolucionarno resničnost. Na prvem mestu stoji tukaj Aleksej Tolstoj, čigar ustvarjanje je zelo izdatno, a ne enakomerno, ki pa mestoma dosega najvišji vrhunec, kot na primer v povesti «Sinja mesta».* V to skupino je treba računati tudi Borisa Pilnjaka in druge pisatelje, ki mu sledijo, ki cenijo nad vse originalnost in mojstrstvo oblike in se v tem smislu tesno priključujejo zadnji fazi predrevolucionarnega slovstva, a zajemljejo istočasno svoje predmete iz žive resničnosti. Zanimivejša je velika skupina, za katero so značilna imena Leonov, Lavrenjev, Sejfulina in Vsevolod Ivanov ter drugi. To so zastopniki našega novega slovstva. Ti zanikujejo bolj ali manj dekadentne oblike predrevolucionarne literature in navezujejo na naše največje pesnike in romanopisce. Neko vlogo so igrali v naši literaturi futuristi, bolje, nekdanji futuristi, med katerimi so naj-

* To povest priobči Ljubljanski Zvon v letošnjem letniku v ciklu «Nova Rusija». (Op. ur.)

K r o n i k a

pomembnejši pesniki Majakovski, Tretjakovski in Asev, katerih dela so v zadnjem času zelo revolucionarna in celo agitatorična in ki so za ta dela našli radikalno, virtuosno obliko, ki je v sedanjem času najboljša pot za okrepitev razburljive sile njih revolucionarnih verzov. — Pri navajanju čisto proletarskih pisateljev moram pričeti seveda z velikimi, ki so nastopili že v prvih porevolucionarnih časih, kot Kazin, Aleksandrovski in drugi. V zadnjih letih sta opozorila naše zlasti Bezimjanski in Utkin. Nato pridejo romanopisci, med katerimi se je odlikoval zlasti Gladkov s svojim romanom «Cement», novelisti, med katerimi zavzema prvo mesto Lebedinski s svojo pretresljivo novelo «Teden» in z mnogo obetajočim «Komisarjem». Nato Furmanov, ki daje v svojih delih žive slike revolucionarne borbe. Posebno pomemben je Serafimovič, ki je ustvaril v svojih zadnjih delih — zlasti v povesti «Železna reka» — oblikovno dovršeno in resnično stvaritev boja množic za svobodo. Záme je naravnost smešno, če čitam v evropskem tisku trditve, da čisto komunistični pisatelji niso dali našemu narodnemu slovstvu nič novega.

Na drugih poljih umetnosti je doseglo najvišji razvoj gledališče. Skupno s splošnim razvojem našega slovstva imamo zdaj novo, prav dragoceno dramatiko. A reči je treba, da je naše gledališče v zmislu čiste gledališke umetnosti za enkrat to dramatiko prehitelo. Kljub temu, da so ekstremno levičarski elementi večkrat nastopili zoper ljudski komisariat za ljudsko prosveto zaradi njegovih prizadevanj za ohranitev naših najboljših akademskih gledališč, moramo s ponosom poudariti, da smo tem gledališčem pomagali preko najtežjih časov in da imamo v sedanjem času v Moskvi in Leningradu najodličnejša dramska in operna gledališča, ki so ohranila najboljše tradicije našega gledališča in ki so iz vse duše pripravljena sprejemati novo vsebino in ji dajati sijajno interpretacijo. Ravno v zadnjem letu je dokazala cela vrsta dramskih uprizoritev in inscenacij oper v povsem novem duhu, kako smotreno je bilo celo z revolucionarnega stališča, obdržati ta gledališča. K gledališčem s starimi tradicijami ne spadata samo Državno gledališče in svetovno znano Umetniško gledališče s svojim znanim Studiom, ki se zdaj imenuje drugo umetniško gledališče, marveč tudi gledališča novih radikalnih poskusov pod vodstvom Tajrova. Izven okvira akademskih gledališč stojé izredno zanimiva gledališča, ki so bolj ali manj tesno zvezana z levičarskimi strujami. Sem spadajo Meierholdovo gledališče, Revolucijsko gledališče, Judovsko komorno gledališče in več drugih. Spočetka je bil Meierhold, ki je ena najkarakterističnejših osebnosti našega gledališča, zelo vplivan od misli o premoči oblike nad vsebino. Nagibal se je celo k misli, ki smatra gledališče predvsem kot posebno vesel kraj za zabavo in razvedrilo. Tako se dado tolmačiti njegovi duhoviti in ekscentrični domisleki, kakor tudi popolnoma zapostavljeno zanimanje za socialno vsebino iger. Ampak imena sama so tu skrbela za korekturo, in v svojih novih inscenacijah je Meierhold izredno srečno in ob krepki soudeležnosti publike umel združiti socialni realizem z nekim svojerodnim hiperbolizmom, kar mu je v «Učitelju Bubusu» in posebno v «Mandatu» dopustilo ustvariti veličastne in pomembne socialne karikature. Isto pot je nastopilo tudi Revolucijsko gledališče s svojo zelo posrečeno inscenacijo veseloigre «Zračni kolač». — Stari in novi repertoar naših gledališč, stalno iskanje v smeri vsebine in gledališke oblike ter naše izredno obilje na igralskih močeh delajo naše gledališče posebno zanimivo za Evropo in Ameriko. Razen specialnih umetniških gledališč imamo v Rusiji izredno krepak gledališki pokret, ki je v zvezi s proletarskim kulturnim pokretom.

K r o n i k a

z delavskimi klubi in kmečkimi čitalnicami. Pomembne uspehe je doseglo tako zvano »Samotvorno gledališče« v inscenacijah »živih časnikov«, agitacijskih komadov in sketchov. V Moskvi in zlasti v Leningradu imamo več delavskih trup, ki so zmožne podajati čisto umetniške in hkratu z revolucionarno strastjo prežete uprizoritve.

Nekoliko šibkejši razvoj je pri nas po revoluciji doseglo slikarstvo. Gotovo, če se sodi po uspehih naših razstav v Berlinu, posebno v Parizu, motri evropsko občinstvo z zanimanjem naše risarske umetnosti. Veliko smo dosegli na polju grafike in posebno plakata, in skupno z gledališčem je prejelo to polje največje število prvih cen na pariški razstavi. — V slikarstvu imamo v celoti tri struje. Najprej umetniška skupina, ki je ostala zvesta impresionistični šoli. Tu je najzanimivejša skupina Vzhod, v kateri je združena ona mladina, ki upodablja v stiliziranih oblikah industrijski glad, gibanje množic, elektriko, najnovejšo kulturo itd. Druga zanimiva organizacija je Udruženje umetnikov revolucionarne Rusije. Ta skupina je odločno stopila na pot realizma in hoče vzpostaviti tehniko velikih mojstrov klasične dobe, da bi podajala s pomočjo te tehnike našo sodobnost. Kljub temu da ta skupina še nima nobenega klasičnega mojstra, je zanimanje zánjo v množicah izredno veliko. Obisk razstav in številnih muzejev je izredno velik. Seveda se mnogo umetnikov tudi po veliki revoluciji ni izpremenilo v ničemer, ti živijo nadalje v svojih predrevolucionarnih tradicijah. Takim umetnikom mora biti v naši kulturni atmosferi nekoliko tesno. Zakaj naša kultura, ki se sicer ne odreka iskanju oblike, je vendar predvsem prežeta z družabnim duhom.

Najmanj se zrcali revolucija v glasbi. Gotovo, da vidimo tudi v stremljenju najpomembnejših komponistov simptome, da ne bi priobčevali samo svojih običajnih del, marveč skušali zajeti tudi odmev silnih dogodkov časa. V tej smeri lahko navedemo zadnjo simfonijo Mjaskova, simfonijo Gedikeja, kakor tudi opere in balete kot so »Dekabristi« Zlatojeva, »Lola« Vasilenkova in druge, ki pa bodo šele v tej sezoni prišle na oder. V prvih letih revolucije se je na široko razvila tako zvana podrobno-agitatorična umetnost, to je umetnost, ki si je prizadevala podajati v prikupljivih in laskavih artističnih oblikah elementarna gesla naše revolucije. S tega stališča je narodno gospodarska in agitatorična stran kinematografa dobila ogromen pomen. Izdelava filmov, ki so zlasti prikladni za vas, se vrši tudi zdaj. Drugače pa je agitatorična struja v umetnosti postala šibkejša, kakor je sploh popustila ljubezen za meetinge. — Naše široko občinstvo zahteva sedaj globlje vsebine. Zemlja potrebuje »Veliko umetnost«, v kateri zveni seveda tudi glas revolucije, ker diha avtorji in občinstvo revolucionarni zrak.

Ne morem predočiti vseh polj naše vstajajoče in nov značaj zavzemajoče umetnosti. Nekaj naših pridobitev na polju naše umetniške kinematografije bo Berlin videl. Nekaj s polja gledališča je videl. A to je seve samo majhen poizkus tega, kar se ustvarja v sovjetski Uniji. Nikakor ne morem trditi, da smo že dosegli razcvet umetnosti. Trdim samo, da imamo za ta razcvet vse potrebne elemente in predpogoje.

Tako se gradi nova kultura sovjetske Zveze pod najtežjimi pogoji. Ona vpoštevata pri vsem kritičnem motrenju preteklost, po drugi strani pa se naslanja na prve iztočnike samostojnega ustvarjanja delovnih množic. Svoje delo vršimo v zavesti, da služimo ne samo narodom Unije, marveč tudi splošnemu kulturnemu razvoju vsega človeštva. »

F. A.

Urednikov »imprimatur« dne 6. februarja 1926.